

ŞARK-İSLÂM KLASİĞİ PENDNAME'YE GÖRE KİŞİLİK TİPLERİ ve MUTLULUK YOLLARI

Mustafa Doğan KARACOŞKUN*

Özet

Önemli bir Şark-İslâm klasiği olan Attar'ın Pendname'si, bir öğüt kitabı olmasının yanında, zengin psikolojik motiflerle doludur. Özellikle pedagojik açıdan, dinî-ahlâkî düzlemde olumlu davranış değişikliğinin amaçlandığını görmekteyiz. İşte makalemizde, eserin bu yönü dikkate alınarak insan psikolojisine ilişkin yaklaşımlardan kişilik tipleri ve davranış özellikleri ile mutluluk yolları konularındaki yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

Makalemizde nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuş, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiş ve daha sonra da yorumlanmıştır.

Ulaşılan bulgular bağlamında Pendname'de temel dört kişilik tipi tespit edilmiş ve mutluluk için erdem ve ahlâka dayalı çeşitli tutum ve davranışlar öngörüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pendname, öğüt, kişilik, mutluluk

The Approaches About The Character Types and The Ways Of Happiness in Attar's Pendname, A Significant Orient-Islam Classic

Abstract

Attar's *Pendname* a significant Orient-Islam classic is full of rich psychological motives besides being an advice book. We see that in terms of pedagogic on religious-moral ground positive behavioral change is aimed. Here in our article the approaches about the character types, behaviour characteristics and the ways of happiness are put forward regarding this aspect of the work.

In our article the document review technique is used referring to qualitative research technique. The findings obtained are analyzed by descriptive research technique and then interpreted.

Within the context of the findings obtained four basic character types are determined and it is confirmed that for happiness various attitudes and behaviors are provided based upon virtue and moral.

Key Words: Pendname, advice, character, happiness

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı, mkaracoskun@hotmail.com.

Problem ve Amaç

Klasik ahlâk eserleri, günümüz insanının doğru ve manevi olarak kendini iyi ve mutlu hissedebileceği davranışlar belirlemede önemli ve zengin başvuru kaynakları olarak elimizin altında durmaktadır. Pek çoğu dilimize çevrilmiş ve bir şekilde okunmaktadır. Daha çok dini/tasavvufi/felsefi yönleriyle okunup incelenen bu tür eserlerin, en az bu yönleri kadar psikolojik perspektiften okunup değerlendirilmeleri gerektiği kanaatini taşımaktayız. Derin bir bilgi ve bilgeliği içeren bu eserler, insana ilişkin modern psikoloji ve yakın alanlarının göz ardı edemeyeceği zengin içeriklere sahiptirler. Özellikle “adab-ı muaşeret” denilen medeni ve ahlâki davranış biçimleri ve bu konulardaki pratik bilgiler, bu eserlerde bolca yer almaktadır.

İşte bu eserler arasında nazım şeklinde yazılmış bir öğüt kitabı olan Attar’a nispet edilen *Pendname* önemli bir yer tutar. Daha sonra yazılmış bu tarz eserlerin bir öncüsü niteliğindeki *Pendname*’nin, konumuzla ilgili önemli bir örneklem olacağı düşünülmektedir.

8 | db

“Pend” kelimesi, Farsça bir kelime olup, öğüt anlamına gelir. Bu çerçevede *Pendname*, bir öğüt kitabıdır. Kur’an ve hadislerin tavsiyesi üzerine, öğüt vermeyi bir görev ve sorumluluk olarak algılayan din bilginleri, yazdıkları eserlerde öğüt yoluyla insanlara yol göstermeye çalışmışlardır. Bunu yaparken hem Kur’an’ın insanlara öğüt verme ve doğru yolu gösterme usulünü, hem de Hz. Muhammed’in irşad ve tebliğ usullerini model almaya çalışmışlardır. Yazılan eserler yoluyla, insanların daha ahlaklı ve genel anlamda olumlu karakter özelliklerine sahip kimseler olmaları amaçlanmıştır. Bazıları nesir halinde, bazıları şiir şeklinde yazılmış olan bu eserler, edebiyatımızda önemli bir yer edinmiş *İrşadname*, *Pendname* gibi isimlerle anılmışlardır.

Nişabur’da dünyaya gelen ve eczacılık ile tıpla meşgul olmasından dolayı Attar lâkabını alan Feridüddin Attar (ö. M. 1221)’ın asıl ismi, Ebû Hâmid Feridüddin Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim-i Nişâbûrî’dir. Söz konusu din bilginleri arasında öncü ve önemli bir isim olarak öne çıkar. Onunla ilgili bilgiler, peygamber ve veliler ile ilgili pek çok kitap okuduğu, tasavvufla ilgili pek çok hikaye ve şiir-

leri topladığını ortaya koymaktadır.¹ Ancak makalemizde ele alacağımız *Pendname* adlı eserin ona ait olup olmadığı kesin bilinmemekte², genellikle onun adıyla anılmaktadır. Biz de makalemizin bir edebiyat çalışması olmaması hasebiyle, bu işi uzmanlarına bırakarak, genel yaklaşım ve kabullerden hareket etmeyi uygun bulduk. Makalemizde eserin yazarı olarak yer yer Attar ismini kullanmakta bir sakınca görmedik.

Mevlana ve Sadi Şirazi gibi çok bilinen mutasavvıf ve edebiyatçıların çalışmalarını etkilemiş olması, Attar'ı ve *Pendname* adlı manzum mesnevi tarzı eserini önemli kılan hususlar arasında yer alır.³ Bu bağlamda *Pendname*, edebiyatımızda çok önemli bir yeri olan nasihatname geleneğinin başlangıcı kabul edilir. Hem tekkelerde, hem medreselerde bir ahlak kitabı olarak okunan *Pendname*'nin etkisiyle, daha sonraları birçok Türk şairi benzer içeriklerle öğüt vermek amacıyla *Pendname* veya başka isimlerde öğüt içeren eserler kaleme almışlardır. Bunlar arasında meşhur Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig, Yükneklî Edip Ahmet'in Atabetü'l-Hakayık ve Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye adlı eserleri sayılabilir.⁴

db | 9

Türk toplumu açısından bakıldığında ise genel anlamda İran edebiyatı ve dilinin kültürümüzde önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Yıldız'a göre bu süreç Türklerin İslam'a girmesiyle başlamış ve bu noktadan itibaren dil olarak Farsça ve İslam'ın tasavvufi yorumu dini yaşantımızda çok etkili olmuştur. Nitekim o, bu düşüncelerini şöylece ifade eder: "*İslam'ı kabul etmelerinden sonra içine girdikleri İslâm uygarlığı, Türklerin toplum yapısını da etkilemiş; Arapça bilim, Farsça sanat ve kültür dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türkler, kabul etmiş oldukları bu dini, Araplardan ziyâde İranlılardan tasavvufî yorumuyla öğrenmişler ve bu yeni dinle ilgili kelimeleri de yine Arapça'dan ziyâde Farsça'dan almışlardır.*" Yıldız'a göre, Farsça yazılmış bu eserlerin, Türk toplumu üzerinde bu denli etki oluşturmalarında, bir dil olarak Farsça'nın, Arap-

¹ Ali Çavuşoğlu, *İrşad Ekseninde Pendname*, Kayseri, 2011, s. 33; İbrahim Halil Dündar, *İslam'da Edebiyat Geleneği ve Feridüddin-i Attar'ın Pendname'si*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2008, ss.44-45.

² M. Nazif Şahinoğlu, "Attar", *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 98.

³ Çavuşoğlu, *İrşad Ekseninde Pendname*, s. 33.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Durdu, *Türk Edebiyatında Nasihat*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), S.Ü. S.B.E., Konya, 2008.

ça'dan daha çok Türkçe'nin dil yapısına uygun olması etkili olmuştur.⁵

Pendname'nin içeriğinde yer alan konulara bakıldığında insanın yaratılışı, peygamberlerin hikayeleri, Hz. Muhammed ve onun yakınında bulunan sahabilerin, dervişlerin övgülerine rastlanır. Ancak asıl içerik öğütlerden oluşur. İnsan nasıl kurtuluşa ve mutluluğa ulaşır sorusunun cevabını model davranışlar anlatıp öğütleyerek cevaplar. Çeşitli karakter özelliklerinden hareketle kişilik tipleri oluşturur. Örneğin ahmaklar, fasıklar, cimriler, katı kalpliler, cömertler, münafıklar, dervişler, takva sahipleri, ve gerçek erenler gibi isimlendirme ve betimlemelere yer verir. Bu kişilikler çerçevesinde, pek çok olumlu ve olumsuz karakter özelliklerinden söz eder. Ayrıca zikir gerçek anlamda nasıl olur ve insan psikolojisi üzerinde ne tür etkilerde bulunur? Susmanın ve konuşmanın psikolojik değeri ve insan için olumlu etkileri nelerdir? sorularına öğüt ve açıklamalarla cevaplar geliştirir. Erdemler ve erdemli olmaya götürücü yollara ilişkin değerlendirmelerde bulunur.

10| db

Pendname isimli eserin değerlendirilmesinde, ortaya çıktığı dönemin sosyo-kültürel şartları, yazarının yoğun bir tasavvufi ve edebi bilgi birikimine sahip olması, eserin asırlarca değerinden bir şey kaybetmeden günümüze kadar ulaşması gibi yönleri onu ayrıcalıklı eserler arasına koymaktadır. Söz konusu eser, daha sonraki dönemde yazılmış olan ve bugün tüm dünyada değeri takdir edilen Mevlana'nın Mesnevi'si için bir öncü olması yönüyle de önem arz etmektedir.

Eleştirel bir gözle bakıldığında ve günümüz insanının anlayış ve yaklaşımları bağlamında bakıldığında, Pendname 'de geçen hurafe denilebilecek ve özellikle kadın ve çocuklarla ilişkilere dair çeşitli ifadeler sorunlu görülebilir. Ancak kanaatimizce, bu tarz sosyal hayat ve insan ilişkilerindeki farklılaşmalar ve bugün doğru bulduğumuz yaklaşımlar esrin yazıldığı dönem sosyokültürel ortam dikate alınarak düşünülmeli ve eserin bütünü içerisinde yer alan o günün şartlarında oldukça zengin psikolojik yaklaşımları gözlemlemelidir.

Pendname, içerisinde yer alan öğütler aracılığı ile insan psikolojisi konusunda önemli yaklaşımlara yer vermektedir. Temel amaç

⁵ Geniş bilgi için bkz. Alim Yıldız, "Şark Klasiklerinden Attar'ın *Pendname*'sinin Türk Halk İnanışları", *Ayvakti Dergisi*, 53. Sayı, İstanbul, 2005.

insanlara doğru yolu, ahlaki erdemleri göstermek olsa da, muhatabı doğrudan insanların zihin ve ruh dünyaları olduğundan ve sonuçta istendik davranış değişikliği amaçlanmasından dolayı kitabın pedagojik ve psikolojik önemi de ortadadır. O halde diğer pek çok geleneksel eserler gibi *Pendname*'nin de, psikolojik ve pedagojik yönünün tespit edilip günümüz psikoloji ve din psikolojisi çalışmalarına katkısı ortaya konulabilmelidir. Aynı inanç ve kültür ve değerlerini yüzyıllarca yaşayıp taşıyarak ulaştırmış insanlar ve onların bize naklettiği insanlık mirasının ne kadar değerli olacağı ortadadır. Bu değerlerin salt edebi, tarihsel, sosyolojik, antropolojik vb. yönlerinden söz etmek eksik bir yaklaşım olacaktır. İnsanı tanıma ve anlama çabası içindeki psikolojinin de, bu geleneksel eserlerdeki insan anlayışları ve davranış değişikliği oluşturma yönlerine duyarsız kalmaması gerekir. Özellikle söz konusu eserlerin birer dini/tasavvufi kaynaklar oldukları dikkate alındığında, din psikolojisinin bu temel eserlere duyarsız kalması doğru olmayacaktır. Günümüzde yapılan uygulamalı araştırmalara dayalı çalışmalar kadar, daha önceki miras üzerinde yapılacak niteliksel/betimsel çalışmaların da alana katkısı önemli gözükmektedir.

İşte bu yaklaşımlar çerçevesinde araştırmamızın problemi, Attar'ın *Pendname* adlı eserindeki insan psikolojisine ilişkin yaklaşımları kişilik tipleri ve davranış özellikleri ile mutluluk yolları konularını ekseninde tespit ederek, zengin geleneksel birikimimizi psikoloji ve yakın alanlarının dikkatine sunmaktır. Amacımız, insanı tanıma ve anlama noktasındaki bilimsel çabalara *Pendname* bağlamında katkı sağlayabilmektir.

Sınırlılıklar

Makalemiz Attar'ın *Pendname* adlı eserinde geçen insana ilişkin psikolojik yaklaşımlardan, kişilik tipleri ve mutluluk yolları konularıyla sınırlıdır.

Yöntem ve Teknik

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden “doküman inceleme yöntemi” kullanılmıştır. Araştırma problemimizin geniş çerçevede ele alınabilmesi ve kapsamlı tespitlere imkan verebilmesi açısından bu yöntemin en doğru yöntem olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla söz konusu tespitler için, *Pendname*'nin Yağmur Yayınları tarafından yayınlanıp Ahmet Metin Şahin tarafından çevrilen nüshasından yararlanılmıştır. Daha sonra ulaşılan bulguların “be-

timsel analiz tekniği” yoluyla çözümlenmesi yapılmıştır. Betimsel analiz tekniğinde önemli olan bir husus olması hasebiyle, bulgular başlığı altında geniş oranda alıntılara yer verilmiştir

Bulgular

Bulgular başlığı altında Pendname’deki manzum öğütlerden alıntılarla kişilik tipleri ve davranış özelliklerine yer verilecektir. Kişilikle ilgili bu yaklaşımlar aktarıldıktan sonra, insanın mutluluğa ulaşması konusundaki öğütler ve bu bağlamda zikrin insan psikolojisi üzerindeki etkileri ve susmanın psikolojik değerine ilişkin yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Ancak bütün bunlardan önce, bu konulara zemin oluşturacağı düşüncesiyle, Pendname’deki temel insan anlayışına göz atmak yerinde olacaktır kanaatindeyiz.

Pendname’ye göre, sayısız nimetler ve güzellikler Allah’ın insanlara lütfu olup, insanlar bunlara rağmen kötülük ve günahlara yönelirler. Ama insan psikolojisi bu günahkârlık duygusu karşısında yine Allah’a yönelerek ondan umut taşır:

12 | db

*“Padişahım suçluyuz, suçtan arıt,
Biz günahkâr kullarız, sensin umut!*

*Hep güzellikler senin, bizler fena
Ölçüsüz suç işleriz, suçtan yana*

*Ömrü, isyan, suç, günah doldurmuşuz,
Önce yapmış, sonra pişman olmuşuz!*

*Daima isyan edip bağlanmışız,
Nefs ve şeytandır gidip bağlanmışız!*

*Emre uymaktan kaçan kul baksana,
Yüzsuyun dökmüş, dönüp gelmiş sana!*

*Affi bekler, hem de lütfünden umar,
“Kesme rahmetten umut” emrin de var”⁶*

Pendname’de sözü edilen ideal insan, rahatından geçebilen, makam-mevki, mal-mülk sevdası taşımayan, nefsinin arzularına karşı durabilen, kanaatkâr kimsedir. İnsanlar arasında seçkin bir yer edinecek olan bu kimse, ona göre sadece Allah’a yaklaşır ve onun hoşnutluğunu hedefler:

⁶ Feridüddin Attar, *Pendname*, çev. Ahmet Metin Şahin, İstanbul, 2006, ss. 15-16.

“Seçkin insan olmak istersen oğul
Geç rahattan, onda artan sevgi bul!

Hem kapatmak olmamışsa niyeti,
Kim rahattan, geçse, açmış cenneti.

Gayre uymuş, kim güvenmez Allah'a,
Görmemiş yer böyle bir şaşkın daha!

Mevkiden, her yükselişten gönlü çek,
Kulda kardeş, Hakka uygun hal gerek!

Hor yaşar elbette mevki isteyen,
Kardeşim tek, Hakka yaklaş gel hemen!

Rütbe alçaltır inan hepten seni,
Hem sürükler besleyip hakir teni.

Nefsi terk ettikçe hem miskinleşir,
Böyle yapmışsak nefis dizginlenir.

Hem bulur kalp, Hakkı anmışsak huzur,
Zorlu nefsin böyle dinginlik bulur!

Kim güvenmiştir Huda'nın lütfüne,
Lokma dünyalık yeten, Hakk ehline.

Gündelik bir rızık bulursan, ol kani,
Bulmadıysan, sen vekil et Sultan'ı!”⁷

“Her kimin gönlündedir altın, gümüş,
Akıbet bekler meğer pek zor bir iş

Kaygılar hep ahret olmuş olan
Allah'ından tek inayettir gelen.”

...

Kim yalan dünyaya hep dönmüş durur
Ahiretten hiç nasip almaz olur

Ey oğul sen, Hakkı çok anmanla bak,
Gulyabanlar misli ol halktan uzak”⁸

⁷ Attar, *Pendname*, ss. 39-40.

⁸ Attar, *Pendname*, ss. 41-42.

A. Kişilik Tipleri ve Davranış Özellikleri

Pendname’de belli temel kişilik tipleri göze çarpmaktadır. Bu nedenle, kısa temas edilen ve bu temel kişilik tipleriyle bağlantılı kişilik tipolojilerinden ziyade, temel dört kişilik üzerinde durulacaktır. Bunların ikisinden olumlu kişilik olarak söz edilir. Bu tipler dervişler ve gerçek erenlerdir. Diğer ikisi ise, ahmaklar ve katı yürekli tiplerdir. Bu tipler olumsuz olarak nitelenen özellikleriyle öne çıkarlar. Şimdi Pendname bağlamında bu kişilik tipleri üzerinde duracağız:

1. Dervişler

Bu kimselerin en önemli özellikleri, sevgi taşıyan gönülleri olmasıdır. Onları sevenler, cennet yoluna girmiş olurlar. Derviş olan kimseler, kanaati ve sadeliği tercih ederler. Dünyanın makamlarına meyletmezler. Gönüllerinde Allah aşkı ve muhabbeti yer ettiğinden dünya nimetlerine çok değer vermezler. Uzun hayaller kurma, ihtiras, dünyanın nimetlerine çokça sevinme özellikleri yoktur. Hayatın geçiciliğinin farkındadırlar. Bu yüzden aşırı sevinçli olmadıkları gibi, dünyanın sıkıntlarına da aşırı üzölmek yerine sabrı ve tevekkölü tercih ederler, her daim şükretmeyi bilirler.

*“İlminin dostuysa aklın derviş ol;
Onların gönlünde gerçek sevgi bul!*

*Dervişandan başka yoldaş bulma sen,
Dervişanı gıybet etmiş olma sen!*

*Cenneti açmakta derviş sevgisi,
Kim ki düşman, insanın lanetlisi!*

*Abadır dervişlerin öz giysisi,
Olmamış asla hedef, nefsin süsü!*

*Nefsi ezmektir bugün, erkek işi,
Hakka nerden yol bulur bilmem kişi!*

*Kim ki tembellik, elinden kurtulur,
Nefsi yanmış, en güzel sultan olur.
Hiç saray, bağ aşkı tutmaz er kişi,
Dertli gönlün dert ve dağ olmuş işi.*

*Hem saraylar yap çıkar, dur göklere,
Akıbet: Yalnız gömölmeğdir yere!*

*Kudretin geçsin dilersen Rüstem'i,
Behrem-ı Gur misli yer toprak seni*

*Sen ki, Keyhüsrev olup sürsen murat,
Sonra derler gel, karanlık inde yat!*

*Ey oğul sil, ahiret var gafleti;
Yok sevinmek hep düşün akibeti!..*

*Sen bela geldikçe daim sabrı geç,
Verse nimet, şükrü dol, hep şükrü iç!"⁹*

2. Ahmaklar

Ahmak tiplerin temel özellikleri, *Pendname*'deki bilgiler ışığında dörttür: Kendi ayıp ve kusurlarını görmez, başkalarının da görmelerini tercih ederler. Cimri olup, kötü huyludurlar. Bu kötü huyları nedeniyle insanların nefretini kazanırlar. Diğer bir özellikleri de, hep başkalarından yardım beklemek, verici değil her zaman alıcı olmayı seçmektir. Alıcı karakter olmayı seçmiş olan bu tipler, çevrelerince sevilmedikleri gibi, Allah katında da bir değerleri yoktur. Attar'a göre ahmak tipin temel özelliklerinden biri olan kötü huy ve mal-mülk, para ihtirası onu psikolojik olarak ölüme götürür.

*"Kim de yok olmuş güzel huy, ters yolu;
Yok hayattan bir eser oymuş ölü!"¹⁰*

*"Bak zamanın zengini ruhtan ölü
Ey oğul, ölmüşle yok sohbet yolu"¹¹*

Attar' bu şekilde yaşıyor gözüken ahmak kimselerin uyarı ve eleştirilere de kapalı olduklarını, oysa onların yapmaları gerekenin, kusurlarını söyleyip uyarılara kulak vermek ve teşekkür etmek olduğunu söyler,

*"Kim ki aybın söylemiş yüzden sana,
Yol açar zulmette, hep nurlanmana.*

*Kim ki, göstermiş olur doğru yol,
Et teşekkür hem de ondan mutlu ol!"¹²*

⁹ Attar, *Pendname*, ss. 35-36.

¹⁰ Attar, *Pendname*, s.86.

¹¹ Attar, *Pendname*, s.72.

¹² Attar, *Pendname*, s.86.

*“Ahmak insan olmuş elbet ol kişi
Hep nefis ardında koşmaktadır işi*

*Hem bozulmuş fikrin ardında
Zanneder Allah bırakmaz, affeder.”¹³*

3. Gerçek Erenler

Pendname’ye göre gerçek erenler, kalbinde Allah korkusu taşıyan, hasbi düşünce ve yönelimlerle düşkünlere yardım eden, mert, düşmanın bile kötülüğünü istemeyen ve çileli ama kimseden yardım dilemeyen ve nefsinin peşinden koşmayan kimsedir.

*“Er oluş, oğlum nedir, doğrusu bil bunu,
Önce lazım onda Allah korkusu.*

*Özrü, suçtan artık ister olsa kul;
Hem günahattan çok, sevabçün açtı yol!*

*Has kulun tarzında is yapmış adam,
Öncüdür düşkün için yardım da hem.*

*Kimde olmuş olsa, Hakk’ın ihsanı,
Darda kalsın, artacak mertlik yanı!*

*Ey oğul, mert meclisinden çıkma gel,
Allah nimet verdi, nimetten güzel!*

*Hak erenlerden taşır kimler nisan,
Düşmanın kusurunu bilir, açmaz lisan.*

*İstemezler hasmı mahvetmek bile,
Hep yasarlar halka sinmiş dert ile!*

*Er çeker olsun ceфа, bitmez çile,
Beklemez hiç kimseden insaf bile!...*

*Kim ayak basmış ve erliktir yol,
Nefsinin ardında sürdürmez koşu...*

*Ey oğul, geç arzulardan, ol emin,
Olsun artık tek selametler senin.”¹⁴*

¹³ Attar, *Pendname*, s. 17.

¹⁴ Attar, *Pendname*, ss. 143-144.

4. Katı Yürekli Tipler

Pendname ^deki katı yürekli tip betimlemesi, Attar' a göre uzak durulması gereken bir insan karakterini anlatır. Kanaatkâr olmayan, hiçbir öğütten fayda görmeyen ve edep ve hayadan yoksun kimseler olarak tanımlanırlar.

*“Merhametsiz kalpte buldum üç izi,
Hem görür görmez dönüp gittim yüzü.*

*Gösterir düşkün, zayıf görsün cefa,
Hiç kanaat etmemiş, az çok da!*

*Hangi bir yönden uzatsan öğdü sen,
Etkilenmez kalbi, hiçbir etkiden!*

*Hem edepten, hem hayadan paysıza,
Bir şey isterken adım atmak ceza!”¹⁵*

B. Mutluluk Yolları

Mutlu olmak hiç şüphesiz izafi bir kavramdır. Ancak yine de mutlu olmak denilince ortak bir duygudan söz ederiz. Bu duygu kendini iyi hissedebilmektir. Bazen bir bardak çay içilirken duyulabilen bu tatlı duygu, bazen başkalarının acılarını paylaşırken, bazen bir davranıştan pişmanlık duyarak affedilmek için çaba harcarken, bazen acı çekse bile bunu olgunlukla ve sabırla karşılayabilmeyi becerebilirken de olabilir. Yani mutlu olmak, genel kanı olarak daha sağlıklı olmak, daha fazla mal-mülke sahip olmak, daha yüksek makam ve mevkileri elde edebilmek gibi dünyevi beklentilerle özdeş bir anlamda anlaşılabilir. En basitinden Türk Divan Edebiyatının önemli isimlerinden Fuzuli'ye atfen anlatılan Kabe'ye vardığı vakit Allah'tan acılarını arttırmasını talep etmesi, onun mutluluğu aradığı noktanın sayılan hususlarla örtüşmeyip, hatta çeliştiğini gösterir. Yine tasavvuftaki dervişlikte mutluluk, az yeme, az uyuma, az konuşma, mala mülke ve dünyanın diğer nimetlerine meyletmeme, onlardan olabildiğince uzak durma esasına dayanır. Nitekim atalarımız “azıcık aşım, ağrısız başım” atasözleriyle mutluluğu başkalarını kıskandıracak derecede mal-mülk sahibi olmaktan

¹⁵ Attar, *Pendname*, ss. 118.

değil, tam tersine herkesin rahatlıkla elde edebileceği sade bir yaşantıda görürler.

Pendname isimli eserde de mutluluk, sadelik ve azla yetinmekte görülür. Özellikle “malın varsa derdin var” ilkesini benimseyerek bu yaklaşımı şöyle ifade eder: “Oğlum arama mutluluğu parayla malla”, “Yol erine yararı yok dünya varlığının/Düşünmez asla o yokluğu/Saf olur gönlü doğrulukla/Kâfi olur hırkası ile lokması/Arttırmak isterse malını mülkünü/Uzak kalır asıl saadetten”. (s. 45) Şiirden de anlaşıldığına göre asıl mutluluk ahirette olup, bu dünyada derviş olmak gerekir. Dünyada neye sahip olursanız olun sizi mutlu etmeye yetmez demek ister. Ona göre bırakın mutlu etmeyi, hatta insana bir yük, bir meşakkat verir dünyanın mal ve mülkü. Bu yüzden Allah’tan zenginlik dilememek gerekir: “Olmaz reva Allah’tan zenginlik dilemek/Meşakkattir müminin zenginliği”(s. 42) mısraları bunu anlatır.

18| db

Attar, mutluluk anahtarını dervişçe yaşamakta görmekle kalmayıp, bu yaşantının rol model davranış biçimlerini de aktarır. Bu davranışlardan bazılarını onun şiirlerinden hareketle şöylece açıklayabiliriz:

1. Nefsin arzularına karşı durmak

*“Nefsi geç kurtul şu dünyadan oğul,
Hep belalardan uzak dur huzru bul”¹⁶*

*“Ahmak insan olmuş elbet ol kişi,
Hep nefis ardında koşmaktır işi.*

*Hem bozulmuş fikrin ardından gider,
Zanneder Allah bırakmaz affeder!*

*Ey oğul dervişlik elbet zor, peki;
Kimse bulmaz ondan üstün mesleki!*

*Kim ki almış nefsi elbet emrine,
Ün kazanmış, oydu aklından yine!*

*Nefsi ıslah istiyorsan çek çile,
Hatta nefsin kurtulur dertten bile!”¹⁷*

¹⁶ Attar, *Pendname*, s. 51.

¹⁷ Attar, *Pendname*, s. 17.

Ona göre arzu ve isteklerinin peşinde mutluluk atayan kişi, gerçekte kendini mutsuz kılmak için çaba harcamaktadır. Geçici dünyada nefsin arzularını yerine getirmek, mutlu olmanın yolu gibi gözükse de, gerçekte mutsuzluğa kapı açmaktadır. Çünkü nefsin bir türlü bitmeyen istek ve arzuları insanı bu dünyada da ahrette de ancak mutsuzluğa sürükler. Nitekim bu düşüncelerini şöyle dile getirir bir şiirinde Attar:

*“Nefsi hor tutmaz ve ezmezsün eğer,
Nefsi şeytanlar atar yoldan meğer.”
...
Süs ve sultanlık nedir? Sen isteme!
Geç rahattan, mutluluk vardır deme!”¹⁸*

2. Cimrilikten sakınarak, cömert ve alçakgönüllü olmak

Pendname'ye göre cimri karakterli kimselerin üç temel özelliği vardır. Bu hususları dikkate alarak cimrilikten sakınmak öğütlenir:

*“Üç açık huy var, belirgin cimride,
Söyleyim sen sakla, kalsın öyle de.”*

*Evvela korkar fakir, yoksuldan o,
Titretir en sonda açlık korkusu.*

*Karşılaşıp olsa bir dost, el gibi;
Merhaba derken geçer bir yel gibi.*

*Ekmeğinden kimse görmez faydayı,
Sofrasından az düşer nimet payı!”¹⁹*

Pendname bağlamında cömertlik, Allah'ın insana bahşettiği bir keramet olup, sonunda dünyada daha az kaygı, âhirette ise cennet vardır. Cimrilik ise insanı dünyada kötü davranışlar ve şeytana yaklaştırır, âhirette de cehenneme götürür.

*Sen cömertlikten birader al ki pay,
Hem de olsun güç ve şiddetler kolay!*

*Mal veren ellerden ol, gel durma ver,
Yok cehennemlerde hiçbir merde yer!*

*Hem cömert yüzlerde var, nûri sefâ
Bir de cennet var, yakındır Mustafâ!(s.a.s.)*

¹⁸ Attar, *Pendname*, ss. 31-33.

¹⁹ Attar, *Pendname*, s. 113.

Yazdı cennet üzere kurulduktan beri;
“Cennetin yalnız cömert kullar yeri!”

Yok cehennemlerde merdin işi,
Ateşin layık olan miskin kişi!

Pintilik kim etse ahmaklar başı,
Hem cehennemlerde şeytan yoldaşı.

Cimri görmez asla hiç cennet yüzü,
Kokmamış burnunda bir cennet tozu!

Gel “cehennem gir!” bu çağrılmış yere,
Sâde miskin, pinti, bencil girmede!..

Ey oğul, toplumda sen şöhret kazan,
Pintilikten kibre dalmaktan utan!

Gönlü alçaklardan ol, mertlik işin,
Parlasın ay örneği hep kalp, yüzün!”²⁰

20 | db

Pendname'ye göre, dünya malına önem verme, onlara sahip olmak isteme, bencil ve cimri davranma insanı dünyada olsa olsa mutluluk aldanmasına götürür. Oysa ona göre daha dünyada yaşayorken cömert olmak ve verebilmek çok güzel davranışlardır.

“Verse el ölmezden evvel akçeyi,
Sonradan verdikleri yüzden iyi!

...

Hem sevinç dünyada bak yalnız keder,
Arkasından neş'enin mâtem gider!”²¹

Aşırı hırs, mal kaygısı insanın hayatını yaşanmaz kılar. İnsan sanki yaşıyor gibi olur ve ömrü boş geçer. *Pendname*'ye göre bu süreç ömrün kısalması anlamına gelir.

“Bir de can, mal kaygısından geçmedir,
Ömrü gerçekten uzatmak böyledir”²²

3. Öfkeden sakınmak, öfkeyi kontrol etmek

Pendname öfke konusunu işlerken, öfkenin hem dünya hayatından tat almayı engelleyeceğini, hem de ahrette cehennem azabına yol açacağını belirtir. Bu nedenle öfkelenileceği zaman alttan

²⁰ Attar, *Pendname*, ss. 119-120.

²¹ Attar, *Pendname*, s. 125.

²² Attar, *Pendname*, s. 76.

alarak karşısındakilere karşı yumuşak davranması öğütlenir. Çünkü hayatta çeşitli sıkıntı ve engellerin olması kaçınılmaz olup, Allah'a dayanmak gerektiği ifade edilir.

*"Vazgeçip gel, sen bu dört şeyden sakın,
Değmesin kızgın cehennem yakmasın!*

*Almak istersen ömürden lezzeti,
Öfke, sertlikten uzak tut niyeti.*

*Huyların uymazsa halk ahlakına,
Hem gerektir halka hep uymak sana!*

...
*Faydasız kaçsan da gerçekçikaza,
Her ne rastlarsan n'olur göster rıza!*

*Dosta gönlünden dönüp kim olsa yâr,
Hem de gör oymuş başından bahtiyar!"²³*

Öfke nedeniyle düşmanlık etmek, insanı rahatlatmaz. Hatta düşmanlık devam ettikçe öfke de artarak devam eder:

*"Kim inat etmişse olmuştur rezil,
Öfke, düşmanlıkla bitmez, arttı bil!"²⁴*

Öfkenin zararlarından birisi de, sonradan pişmanlık oluşturmaktır.

*"Öfkeyi, hışmı tüketmez kimseler,
Fazladan en sonda pişmanlık çeker."²⁵*

4. Kanaatkâr olmak, mal-mülk ihtirası taşımamak

Attar aza kanaat etmemeyi katı yürekli insanların davranış özelliklerinden birisi olarak değerlendirir.

*"Merhametsiz kalpte buldum üç iz,
Hem görür görmez dönüp gittim yüzü.*

*Gösterir düşkün, zayıf görsün cefâ,
Hiç kanaat etmemiş, az çokda da!"²⁶*

...
*"Mal çoğaltmak isteyen harise bak,
Mutluluklardan daim kalmış uzak!"²⁷*

²³ Attar, *Pendname*, s. 98.

²⁴ Attar, *Pendname*, s. 63.

²⁵ Attar, *Pendname*, s. 65.

²⁶ Attar, *Pendname*, s. 118.

²⁷ Attar, *Pendname*, s. 116.

5. Dünya işlerini azaltmak, fazla borç ve düşman edinmemek

Pendname'de üzerinde durulan önemli konulardan biri de, dünyaya meyil göstermemektir. Dünyayla uzak durulmalıdır çünkü dünya aldatır gerçek anlamda insana yar olmaz, o halde yatırım âhirete yapılmalıdır. Böyle yapan kimseler, gerçek anlamda mutluluğa ulaşırlar.

*“Ömrü dünyanın şu, üç-beş gün değil,
Âkibet görmez olan, olmuş sefil!*

*Lezzet-i dünyayı hep atmak gerek,
Ehl-i dilden el-etek tutmak gerek.*

*Koşma nefsin arkasından aslâ sen,
Bil ki fânidir cihân, aldanma sen!*

*Faydasız dert çekmemiz dünya için,
Sonda gerçektir senin ölmekliğin!”²⁸*

22 | db

Pendname'de, düşman kazanmak, borçlanmak ve yapabileceğinden fazla iş yüklenmek, insanın huzurunu kaçırarak ve hayatını zindan edecek hususlardan birisi olarak zikredilir.

*“Ferdî aşçaltmak için dört nesne var,
Söyleyim aklında tut, ey Hak sever!*

*Çokça düşman, hem hesapsız borçluluk,
Hem dağılmış iş ve artan çol-çocuk.*

*Vay o miskin kimse borçtan sıktı can,
Her zaman kan içti bitmez kaygudan.*

*Çokça düşman kimde var gelsin beri,
Hem bulanmış, görmez aydın gözleri.*

*Kim gücünden fazla bir çok fazla iş yapar,
Bitmez artık iştir: “âhuzâr!”²⁹*

6. Kibirden uzak olmak

Kibir Pendname'de yerilen ve şeytanın peşinden gitme olarak görülen bir davranış olarak göze çarpmaktadır:

²⁸ Attar, *Pendname*, s. 29.

²⁹ Attar, *Pendname*, s. 98.

“Kibr elinden kim yüceltip dikse baş,
Dost denen herkes gelip açmış savaşı.”³⁰

...
“Kibridir sürmüş, götürmüş şeytanı,
Tövbedir, makbul eden ilk insanı!”³¹

7. Boş konuşmamak ve sükutu tercih etmek

Sükut etmek, Pendname’de övülen davranışlar arasındadır. Çok ve boş konuşup vakti ve kalbi öldürmek yerine, iyilikler yaparak kendini güvende hissetmenin tercih edilmesi istenir.

“Kim ki kurmuştur sükuttan bir köşe,
Duymamıştır emniyetten endişe.
Sus, selamet bulmak istersen eğer,
Yay, sen iyilikler selamettir meğer!”³²

Söylenen sözler, şiir bile olsa eğer bir anlamı yoksa, insana katkısı söz konusu değilse Pendname’deki öğütler bağlamında bakıldığında, boş gitmiş faydasız işlerdendir.

“Sonra boş sözler gider toptan boş,
Söylenen söz şâirâne olsa da!”

...
“Ağza hapsolsun dilin, boş söz deme,
Başkalarından iltifatı bekleme!”³³

8. Minnet beklemeden hayır yapmak, başkalarının kusurlarını görse de susup yadırgamamak ve kendi işini başkasına yıkmamak

“Kim bu üç huydan, edinmiş olsa huy,
Hep saadet buldu, dünya üzre duy!

Kim ki minnet etmeden hayır etmede,
Karşılanmak üzere dir rahmetle de.

Dâima herkeste kim bulmuş kusur,
Rüsvallıktan hiç ağız açmaz olur.

Gördüğün an sen gerek suç işleyen,
Baş çevir gel, hep kazanmış ol da sen!

Gel uzak dur, halka zahmet verme hiç,

³⁰ Attar, *Pendname*, s. 65.

³¹ Attar, *Pendname*, s. 49.

³² Attar, *Pendname*, s. 69.

³³ Attar, *Pendname*, ss. 19-20.

Halka sen külfet n'olur yükletme hiç."³⁴

9. Sabretmek

Sabretmek, *Pendname*'de ayrı bir bölümde ele alınan önemli öğütler içeren bir konu olarak görülmektedir. İlgili bölümde sabrın insan mutluluğu için önemli etkenlerden bir olduğu vurgulanarak, insanın, neyle karşılaşırsa karşılaşsın sabrı elden bırakmaması öğütlenir.

*"Sabra ermiş insan olmak istersen,
Gel de katlan gördüğün her derde sen.*

*Hem bela geldikçe yüz ekşitme hiç,
Bulmadın artık, bulunmaz sabrı, geç!*

*Hiç şikayet etmeden sabrın güzel,
Gâye, Hak'tan sen şikâyet etme, gel!*

*Hem bela vaktinde sabrın olmamış,
Bak erenler şükre lâyük görmemiş.*

*Derviş olmak hiç de vermezken sefâ,
Hakka dost düşkünle, dostluk nerde ya?*

*Hürmetin, hizmetle gönül hoş tutar,
Hizmet etmiş kul, başından bahtiyar.*

*Ey oğul, sen emre etmezsen hilâf,
Vaktidir artık, sabırdan eyle laf!*

*İstiyorsan mutluluk ersin sana,
Yok sabırsızlıkla imkân bulmana!"³⁵*

10. Misafirperver Olmak

Pendname'de misafirperverlik konusu genişçe ele alınmış, insanın misafirine ikram etmekle izzet bulacağı belirtilmiştir. Öyle ki, gelen misafirin inancı, kimliği ne olursa olsun, ona ihsanda bulunmayı öğütlenir.

*"Kardeşim senden misafir hizmeti,
Görse Haktan sen bulursun izzeti.*

...
Kim konuk geldikçe candan karşılar

³⁴ Attar, *Pendname*, s. 85.

³⁵ Attar, *Pendname*, s. 131.

Oldu elbet Allah'ın has lütfu yâr!

...

*Tanrıdan nimet misafir insana,
Kaçsa kim ermiş olur alçaklığa!*

...

*Ver ki ekmek, hakk için yoksullara,
Sonra Adn'in cennetinden yer ara!"³⁶*

...

*"Ey oğul, gelmiş konuk ikrâmı yap,
Gelse Kâfirler de, dur ihsânı yap!"³⁷*

C. Zikir ve İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkileri

Pendname'ye göre zikir değişik şekillerde ve insanların durumuna göre psikolojik işlevler görür. Zikir ile şükür, ve zikir ile hayatı anlamlı yaşama arasındaki ilişkilere de temas ederek, zikir etmenin gerçek erenlerin temel kişilik özellikleri arasında yer aldığını ve zikrin olmamasının yokluk anlamına geleceğini belirtir. *Pendname*'ye göre genel anlamda insanın manevi olarak kendini iyi hissetme duygusunu güçlendirir. İlgili mısralar şu şekildedir:

*"Hiç hilafsız zikre üç yol oldu iz,
Bos değildir, söylenen söz şüphesiz.*

*Halkda vardır, dilde ancak bir zikir,
Daim Allah arifin gönlündedir.*

*Zikri hürmetsiz yaparken bid'ati,
Seçmişiz biz, terkederken hürmeti.*

*Arif insanlar yaşarmış sırr ilen,
Hep zarar etmiş demek zikr etmeyen.*

*Her bir organ başka türden almadan,
Her bir uzvun anmalar bir başka da!*

*Yardım etmek, ellerin zikr etmesi,
Hem ayaklar zikri, dosta gitmesi.*

*Zikreden göz, korktu Haktan, yaşlıdır,
Ayet, ayet bakmağa uğraşlıdır.*

*Kur'ân'ı dinler kulaklar zikreder,
Gündüz aksam zikre ver, canında yer!*

Öyle zikret, kalpde daim Hakk'ı bul,

³⁶ Attar, *Pendname*, s. 106.

³⁷ Attar, *Pendname*, s. 136.

Uğraşır oldukça dolmuş, zikri kul.

*Kim, cehaletten günah işler durur,
Sanmayın siz, zikr-i Haktan zevk bulur.*

*Dillerin zikri: Kıraat Kur'ân'ı,
Yapmayan devrin nasipsiz insanı...*

*Kim ki zikretmişse Hakkı durmadan,
Sen de şükret çünkü nimettir, uyan!*

*Ey oğul gel, her zaman öv Hakk'ı sen,
Etme berbat ta başından ömrü sen*

*Ayrı tutmazsan zikirlerden dili,
Deymez asla can yakan yokluk eli!*

*Zikre dalsın, yapmasın bir iş dudak;
Hakkı zikr, ermiş için olmuş odak.”³⁸*

Pendname'ye göre zikir insan psikolojisi üzerinde oldukça önemli psikoterapik işlevler görerek inanan bireyin ruh sağlığını destekler.

26 | db

*“Hem adâlet, hem de ihsan Tanrıdan,
Ey oğul: Her yerde gel Allah'ı an!*

*Her sabah, akşam zikir kılsın diri,
Kalma gafletlerde doldur günleri!*

*Zikri hak gelmiş, ruhun almış gıda,
Hastalanmış gönle tek gerçek deve!*

*Sen unutmuşsan eğer Allah'ı hem,
Oldu şeytan yoldaşım, gerçek demem.*

*Burda, hem ahrette yüz bulmak için,
Kim inanmış zikri pek çok eylesin!*

*Zikr-i Hak olmuşsa canın yoldaşı,
Nerden olsan hem saray, köşk uğraşı!*

*İhlâs olmaz olsa zikrin hayrı yok,
Doğru zikrin başka bir tek, gayrı yok!”³⁹*

³⁸ Attar, *Pendname*, çev. Ahmet Metin Şahin, s. 57.

³⁹ Attar, *Pendname*, çev. Ahmet Metin Şahin, s. 56.

D. Susmanın Psikolojik Değeri

Pendname'deki öğütler arasında susmayı tercih etmek, önemli bir yer tutar. Çünkü çok konuşmak, insanın ruhsal sağlığı ve kişiliği açısından sorunlara yol açabilir. Nitekim söylenen sözün geri dönüşünün olmaması nedeniyle, örneğin ayıp ve kusurları söyleme, çok fazla konuşma, güzel sözler söyleme yoluyla şöhret beklentisi gibi yaşantılar, bireylerde sorunlu benlik algılarına yol açabilir. Bu nedenle mümkün olduğunca gerekli olmadıkça konuşmayıp susmalı ve konuşunca da iyi şeyler söylemelidir.

*“Kardeşim sen hakka talipsen eğer,
Emr-i Haktan gayre yapmaz dil sefer.*

*Bilmiş olsan nicedir O Layemut
Vur ki dursun ağsa sen mühür-i sükut!*

*Çokça söz bulmuş, üretmiş kim ki var,
Gökse konmuş hasta kalpten çıkar!*

*Öldürür ten içre çok söz söyleyen,
Olsun istersen Adenli inciden!*

*Sanatın uğrunda düşmüş efkara,
Kimse, kalpler üzre açmıştır yara*

*Ağza hapsolsun dilin, boş söz deme,
Başkalarından iltifat bekleme!”⁴⁰*

Pendname'ye göre, söylenen söz insanı bağlar ve çok konuşulduğunda yalanlardan da uzak olamaz. Bu durum da insanın itibarını azaltır. Bu nedenle az konuşmak veya susmak tercih edilmelidir.

*“Az söz et sen halka, eksilsin yalan
İtibarsızlık çekilsin ortadan”⁴¹*

Değerlendirme ve Sonuç

Klasik edebi ve tasavvufi eserler arasında yer alan ve kesin olmamakla birlikte Feridüddin Attar'a ait olarak kabul edilen *Pendname* isimli öğüt kitabının içinde yer alan öğüt ifadelerinde insan psikolojisine ilişkin önemli yaklaşımlar söz konusudur. Günümüz bilimsel yöntemleriyle tespit edilip ispatlanmamış olsa da, geçmişte yaşamış edebiyat/tasavvuf alanının önemli bir ismine ait bu tespitler, en azından dini/tasavvufi ilimlere ve daha çok gözlem ve ya-

⁴⁰ Attar, *Pendname*, s. 76.

⁴¹ Attar, *Pendname*, s. 107.

şantiya dayandığından görmezden gelinmemelidir kanaatindeyiz. Her ne kadar sözkonusu yaklaşımlar temelde dini/ ahlaki/tasavvufi çerçevede temellenmiş gözükmese de, içerdiği psikolojik motifler dolayısıyla, insan psikolojisi alanına da girmektedir. Bu doğrultuda incelenen *Pendname*'de yer alan kişilik ve karakter tipolojileri ile bunlara ilişkin çözümlerinin, dini kaynaklardan beslenen kavramsal bir çerçevede öğüt verme amacıyla ve gözlemsel desteklerle yapıldığı görülmüştür.

Pendname temel dört kişilik üzerinde durmaktadır. Bunlardan *dervişler* ve *gerçek erenler* isimleri verilen iki tanesi olumlu karakter özellikleri gösterirken, *ahmaklar* ve katı *kalpliler* isimleri verilen diğer ikisi olumsuz karakter özellikleri gösterirler. *Pendname* bağlamında olumlu karakter özelliklerine bakıldığında, bazıları günümüzün evrensel ahlak ilkeleri olarak görülen şu hususların öne çıktığı gözlenmiştir: Kıskançlık etmemek, nefsin arzularına karşı durmak, cömert olmak, alçakgönüllü olmak, öfkeyi kontrol etmek, kanaatkâr olmak, maddi ihtiraslara sahip olmamak, susmayı alışkanlık edinmek, sabırlı olmak, halk içine fazla karışmamak, şükretmek, vefakâr olmak, başkalarının kusurlarını örtmek, misafirperver olmak ve akrabalara yakınlık göstermektir. Olumsuz karakter özellikleri olarak ise, kıskançlık, nefsinin esiri olmak, cimri olmak, ihtiraslı ve sahip olma eğilimli olmak, kibirli olmak, düşünmeden konuşmak ve davranmak, gıybet etmek, gösteriş meraklısı olmak, vefasız ve ikiyüzlü olmak gibi hususların öne çıktığı görülmüştür.

28 | db

Pendname'nin öğüt verirken izlediği eğitsel sistematik, onun güçlü pedagojik değerini bizlere göstermektedir. Çünkü olumlu karakter özellikleri gösterilip o yönde davranış değişikliği istenirken, aksi yöndeki davranış özelliklerini de göstermek kavramayı ve anlamayı kolaylaştırarak, mesajın etki gücünü arttıran bir işleve görür.

Pendname'de yer alan insan psikolojisi ile ilgili diğer yaklaşımlar arasında öne çıkan iki konu da önemli gözükmektedir. Bunlardan birisi zikrin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkileridir. Diğer konu ise susmanın psikolojik değeriyle ilgilidir.

Pendname'de öne çıkan kişilik ve karakter çözümlerinde, içerik olarak değilse de, temel betimlemeler açısından yakın dönem hümanist psikologlarından Erich Fromm'da olduğu gibi, iki karakterin öne çıktığı görülmüştür. Bunlardan birincisi "sahip olma" tutkusuyla hareket etme eğilimindeki karakterdir. *Pendname* bağlamında bakıldığında, nefsinin arzularına esir olmuş, cimri, kıskanç, ihtiraslı,

kibirli, vefasız ve ikiyüzlü olmak gibi özellikleri olan bu karakter tipi, gerçekte yaratılışına/varoluşsal özüne uygun davranmayan, özünü dış dünyanın haz nesneleriyle gölgeleyen yabancılaşmış karakterdir. Diğer karakter tipi ise, “olma” yahut “kendisi olma” eğilimlidir. Nefsinin arzularına esir olmayan, cömert, kanaatkâr, öfkesini kontrol edebilen, sabırlı ve olgun olmak gibi özelliklerle donanmıştır. Böyle olduğu içindir ki, çevresine karşı sevgi ve saygı doludur. Minnet beklemeden iyilik yapar, başkalarının kusurlarını görse de susup yargılamaz ve kendi işini başkalarına yıkmaz. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisini düşündüğümüzde, bu karakterin kendini gerçekleştirmiş birey olarak tanımlanabileceğini, hatta Frankl’ın, Maslow’un kuramının eksikliğine dikkat çektiği göz önüne alındığında, kendini gerçekleştirmenin de ötesine geçtiği söylenebilir. Bu kuramsal çağrışımlardan ve benzeyişlerden söz etmekle birlikte, *Pendname*’deki olumlu karakterin, bunların çok ötesinde özgün bir kişilik olarak görülmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

Sonuç olarak *Pendname*’de yer alan öğüt ifadeleri, sadece dini/tasavvufi/edebi bir içeriğe sahip olmayıp, psikolojik ve din psikolojik zenginliği de ortadadır. Bu nedenle, özellikle din psikolojisi alanında, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemini kullanarak bu tarz zengin tarihsel/kültürel/dini kaynaklarımızı farklı yönleriyle de çalışmaya ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu kaynaklar, sadece geçmişte değil, bugün de pek çok inançlı insanın davranış geliştirme süreçlerinde önemli etkilere sahip gözükmektedir. O halde bu eserler, günümüz bilim anlayışı çerçevesinde, belki doğrudan birer bilimsel ilkelere uygun çalışmalar olarak değil, ama bilimin yararlanabileceği insan psikolojisine ilişkin zengin içerikli gözlemsel veriler içeren çalışmalar olarak din psikolojisi alanındaki akademik çalışmalarda yer bulabilmelidirler.

Kaynakça

- Attar, Feridüddin, *Pendname*, çev. Ahmet Metin Şahin, İstanbul, 2006.
 Çavuşoğlu, Ali, *İrşad Ekseninde Pendname*, Kayseri, 2011.
 Durdu, Mustafa, *Türk Edebiyatında Nasihat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), S.Ü. S.B.E., Konya, 2008.
 Dündar, İbrahim Halil, *İslam’da Edep Geleneği ve Feridüddin-i Attar’ın Pendname’si*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Y.Y.Ü.S.S.B.E., Van, 2008.
 Şahinoğlu, M. Nazif, “Attar”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991.
 Yıldız, Alim, “Şark Klasiklerinden Attar’ın Pendname’sinin Türk Halk İnanışları”, *Ayvakti Dergisi*, 53. Sayı, İstanbul, 2005.

